

УДК 355.098:2-722.53](477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.16>

ВІЙСЬКОВЕ КАПЕЛАНСТВО В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: ПОСТУП ВЛАСНОЇ МОДЕЛІ

Людмила Непіпенко

*Національна академія Національної гвардії України,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
майдан захисників України, 3, 61001, м. Харків, Україна*

Метою статті є висвітлення особливостей поступу власної моделі військового духовенства (капеланської служби) в сучасній Україні, розгляд та уточнення періодизації цього процесу, окреслення суперечностей та проблем у практиці душпастирської опіки військовослужбовців. Акцентовано увагу на взаємозв'язку між демократизацією суспільства і становленням інституту військового капеланства. Констатується, що саме трансформація державних і соціальних структур в умовах незалежності країни спричинила докорінну зміну державно-церковних відносин. Це супроводжувалося зміною попередньої світоглядно-ціннісної парадигми, в межах якої проблема військового духовенства або ігнорувалась, недооцінювалась чи фальсифікувалась. Зазначається, що проблеми і смисли особливостей військово-церковного співробітництва, становлення інституту капеланів, який пройшов шлях від ідеї впровадження душпастирської опіки до нормативно-правового закріплення, не можливо зрозуміти без врахування низки чинників. А саме – без звернення до специфіки історичної, етнічної та релігійної складових політико-культурного розвитку сучасної України; осмислення взаємозв'язку проблеми ідентичності та впровадження капеланства в межах специфіки соціокультурної модернізації країни; без врахування основ і стратегій реалізації власного розвитку у світі, стратегічного вектору орієнтації на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур.

Методологічне підґрунтя вивчення поступу власної моделі військового духовенства (капеланської служби) в незалежній Україні склали принципи наукової об'єктивності, історизму та соціального гуманізму. У процесі підготовки статті були використані наступні методи дослідження: теоретичний аналіз джерел з проблеми; діалектичний метод, включаючи принципи розвитку, детермінізму, сходження від абстрактного до конкретного, відповідності логічного та історичного в розумінні особливостей відродження, становлення і розвитку капеланської служби в сучасній Україні; загальнонаукові методи дослідження (аналіз і синтез фактичного матеріалу, індукція, дедукція, класифікація).

Ключові слова: військово-релігійні відносини, військова капеланська діяльність, військовий капелан, духовно-релігійні потреби, душпастирська опіка, Служба військового капеланства.

В умовах широкомасштабної військової агресії Росії, у тому числі гуманітарно-релігійної агресії, проти незалежної України питання релігійного чинника у військовій службі, стану, проблем та перспектив капеланського служіння становить значний практичний і науковий інтерес.

Розуміння релігії як цивілізаційного простору; соціально-філософський вимір можливостей релігії, як підґрунтя культурної самобутності, ефективного інструмента політичних трансформацій суспільства та політичних колізій сучасності; колосальна роль релігії в російсько-українській війні; важливе значення і участь релігії у процесах націє- та державотворення в Україні знаходиться у фокусі наукового інтересу дослідників [1; 2; 3; 4; 5]. Саме у рідкісній значній ролі військового духовенства у формуванні української

нації досліджують етапи розвитку інституту військових капеланів в Україні ХХ – ХХІ ст. І. Пилипів та Р. Делятинський [6]. Наголошуючи, що свої історичні коріння та традиції капеланство в Україні веде з часів Київської Русі, Запорізької Січі та Гетьманщини, вони систематичне формування капеланської служби в Україні відносять до новітньої епохи – періоду Першої світової війни та визвольних змагань 1917-1920 рр. Наступне відродження традиції українського капеланства відбулось за часи Другої світової війни. Отримання Україною незалежності та розбудова власної держави відкрило новий період в історії відродження, становлення та розвитку військового капеланства в країні [6, с. 130 – 131]. Про необхідність модернізації відносин Української держави й релігійних організацій у контексті євроінтеграційних прагнень країни, важливість розвитку військово-капеланської служби та пов'язані з цим виклики і загрозові тенденції йдеться в аналітичній записці провідного наукового співробітника відділу гуманітарної політики НІСД С.І. Здіюрука [7]. Аналіз процесу відродження і періодизації становлення інституту капеланства в сучасному українському війську провели Л. Владиченко, Ю. Бураков, О. Томчук, О. Ворошук [8; 9; 10]. Цю проблему в аспекті національної безпеки України розглядають І. Автушенко та О. Автушенко [11]. Окремим предметом наукового інтересу українських дослідників є: досвід функціонування військових капеланів в арміях зарубіжних країн та його використання в процесі становлення інституту військового духовенства в Україні [12]; проблема нормативно-правового забезпечення інституту військових капеланів в арміях зарубіжних країн та в Україні [13; 14]; досвід капеланства, волонтерської душпастирської служби в умовах антитерористичної операції (АТО), операції об'єднаних сил (ООС) [6; 15; 16; 17], загалом в умовах сучасної гібридної війни РФ проти України [18]. Визначенню алгоритму підготовки капеланів для служби в українській армії в умовах вторгнення з боку РФ присвятили свою розвідку Б. Синчак, П. Ливак, М. Федоренко [19]. Дисертаційна праця О.М. Ворошука «Становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) Збройних сил України (1991–2017 рр.)» вказує на перехід від написання окремих статей до появи ґрунтовних досліджень з проблеми [20].

Проведений аналіз літератури свідчить, що тема становлення і розвитку інституту військових капеланів в незалежній Україні, військової капеланської діяльності, душпастирської опіки, задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців є не тільки ustalеним предметом зацікавленості багатьох авторів, а й залишається міждисциплінарною науково-практичною проблемою. Зокрема, одним із перспективних напрямків наукового дослідження уявляється висвітлення глибинних причин труднощів, суперечностей і проблем у практиці становлення інституту військового капеланства в незалежній Україні у контексті взаємозв'язку з проблемою національної ідентичності, специфіки політичної культури суспільства. Потребує уточнення й періодизація процесу становлення інституту капеланства з урахуванням змін, що відбулися останнім часом. Важливою темою наукових праць має стати й практичний досвід Служби військового капеланства в умовах широко-масштабної агресії РФ проти незалежної України.

Основу джерельної бази вивчення й з'ясування сутності проблеми військового капеланства, забезпечення для військовослужбовців права на релігійну свободу складають: Конституція України (ст. 35) [21], Закони України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 21) [22], «Про Збройні Сили України» (ст. 17) [23], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (ст. 1, 2, 6) [24], Закон України «Про Службу військового капеланства» [25], Директива Міноборони України від 21.04.2006 р. «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» [26], Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України від

22.04.2011 р. [27], Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі» [28], Накази Міноборони України «Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України» № 115 від 17.03.2009 р. [29], «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» № 40 (27.01.2015 р.) [30] і № 685 (14.12.2016 р.) [31] та відповідні Положення, Накази Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України» № 205 (24.03.2016 р.) [32], «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі України» № 1065 (10.10.2016 р.) [33] та ін.

Метою статті є висвітлення особливостей поступу власної моделі військового духовенства (капеланської служби) в сучасній Україні, розгляд та уточнення періодизації цього процесу, окреслення суперечностей та проблем у практиці душпастирської опіки військовослужбовців.

Прийняття восени 2021 р. Закону України «Про Службу військового капеланства» передував тернистий шлях, пов'язаний як з боротьбою між прихильниками і противниками ідеї присутності представників церков і релігійних організацій на території військових частин, так і з дією низки чинників об'єктивного характеру, з якими зіткнулася країна після здобуття незалежності. Мова йде про соціокультурні реалії України, а саме: про виразну регіональну і політико-культурну специфіку найбільших церков країни; міжконфесійне і міжцерковне протистоянням; розкол українського православ'я; політизацію релігійного життя, що могло привнести політичне протистояння у військові підрозділи; досить низьку цінність релігії, як чинника національної інтеграції; активний імпорт різних релігійних потоків, який актуалізував проблему збереження національної ідентичності; неоднозначне розуміння громадянами і фахівцями участі церков у виховній та соціально-психологічній роботі в армії та силових структурах; атеїстичні погляди значної частини населення, наявність вагомої частини військовослужбовців, які не вважали себе віруючими; законодавчо закріплений принцип світського характеру освіти та виховання в державних закладах, який поширюється і на армію та силові структури; характер законодавства України, що заперечує фінансування діяльності організацій, створених за ознакою ставлення до релігії тощо. Починаючи з 1990-х рр. такий стан речей став серйозною перешкодою впровадження інституту військового капеланства в країні. Проте розвиток військово-релігійної співпраці не припинявся, чому сприяли процеси демократизації суспільства, зміни у його духовному житті, активна позиція глав і представників різних Церков і релігійних організацій.

Дослідники проблеми військово-релігійних відносин в незалежній Україні виокремлюють різні етапи становлення і розвитку капеланської служби. Так, І. Автушенко, О. Автушенко поділяють цей процес на два етапи [11, с. 26]. Перший (1991 р. – квітень 2006 р.) – етап безсистемної співпраці релігійних конфесій та ЗСУ. Передумови для становлення нових військово-релігійних відносин в незалежній Україні, створення національної системи виховання військовослужбовців були закладені у новостворених ЗСУ, що закріплював Закон України «Про Збройні Сили України» від 6.12.1991 р. № 1934-XII. Згідно ст. 11 Закону заборонялась діяльність будь-яких політичних партій і рухів у ЗСУ, військово-патріотичне виховання військовослужбовців мало здійснюватися на національно-історичних традиціях народу України [23]. Завершився перший етап виданням 21.04.2006 р. Директиви Міністра оборони України «Про впорядкування питань задоволення релігійних

потреб військовослужбовців Збройних Сил України» [26]. Її поява значно активізувала військово-церковне співробітництво. А початком були дискусії з приводу прагнень Церков, у відповідь на демократичні перетворення в Україні, посилити свій вплив на силові структури, у тому числі й на армію; з обговорення питань: «Наскільки потрібна присутність представників Церкви у ЗСУ і які функції вони мають виконувати?», «Які наслідки їх діяльності можна прогнозувати?», з акцентуванням уваги на можливі небажані сценарії розвитку подій [34]. Однак визнавалось, що саме інтереси захисту національної безпеки України потребують наукового дослідження проблеми військового капеланства та настійної розробки моделі духовного супроводу життєдіяльності військовослужбовців з урахуванням конфесійної специфіки України. Тому, внаслідок ініціативи Президента України Л. Кучми щодо вивчення питання впровадження в Україні інституту капеланства, на початку 1995 р. від Національного інституту стратегічних досліджень було подано відповідні рекомендації Раді Національної безпеки і оборони України [34, с. 104].

На думку І. Автушенка та О. Автушенко з 2006 р. і до сьогодні триває другий етап військово-церковного співробітництва. Це – етап консолідованої співпраці релігійних конфесій з підрозділами ЗСУ, становлення інституту капеланства, з характерною організацією «духовно-просвітницької роботи та військово-патріотичного виховання військовослужбовців, на основі духовних цінностей традиційних релігій України» [11, с. 26].

Навпаки, Л. Владиченко вирізняє три періоди у розвитку військово-церковного співробітництва у незалежній Україні [10]. Перший (1992 р. – листопад 2008 р.) – період становлення і налагодження такого співробітництва. 5 березня 1992 р. Міністр оборони України затвердив Концепцію Соціально-психологічної служби ЗС України. Ця Служба, зокрема, мала «забезпечувати дружні взаємовідносини усіх релігійних конфесій, церков, організацій, рівні можливості для їх самореалізації та задоволення потреб, справедливо до них ставлення, самоутвердження і розвитку особистості кожного військовика, службовця і робітника» [9, с. 65]. Фактично, це був перший концептуальний документ у ЗСУ, в якому говорилося про задоволення релігійних потреб військовослужбовців. Військово-церковне співробітництво у першій половині 1990-х рр. більш активно здійснювалось на Заході України, де вперше звернулися до практики військового капеланського служіння [9, с. 65] та у 1994 р. створили Міжцерковну раду з питань душпастирської роботи у збройних формуваннях України. До складу цього дорадчого консультативного органу увійшли представники п'яти церков – УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, Церкви адвентистів сьомого дня. Але через високу конфліктність між релігійними організаціями до консолідованої співпраці так і не дійшло. Починаючи з 1996 р. різні церкви та релігійні об'єднання у своїх структурах утворюють підрозділи співпраці з силовими структурами, формують напрями діяльності, спрямовані на задоволення духовних потреб військовослужбовців, призначають відповідальних за дані напрями [27]. 15 грудня 2000 р. за ініціативою найбільших українських Церков – УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, РКЦ, було утворене Всеукраїнське міжконфесійне релігійне християнське-військове братство, яке 21 червня 2001 р. рішенням Колегії Державного комітету України у справах релігій було зареєстроване як Всеукраїнська міжконфесійна релігійна організація. Головною метою її створення визначались два глобальні завдання: запровадження військового капеланства у ЗСУ, інших військових формуваннях та захист конституційних прав військовослужбовців на свободу совісті [35]. Військово-церковне співробітництво значно активізувалось після 2004 р. [27]. Системній діяльності у цьому напрямку сприяла поява директиви Міністра оборони України «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» від 21.04.2006 р. № Д-25 [26].

Другий період (листопад 2008 р. – липень 2014 р.) розвитку військово-церковного співробітництва, на думку Л. Владиченко, характеризується консолідованою, дієвою співпрацею церков і релігійних організацій із ЗСУ та Міноборони України [10]. Його початком стало утворення 01.11.2008 р. в структурі Департаменту гуманітарної політики Міноборони України сектору роботи з релігійними організаціями [27]. Наступним кроком став «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України», підписаний 10.11.2008 р. Міністерством оборони України спільно з сімома конфесіями, віруючі яких служать у Збройних Силах України. У ньому представники УПЦ, УПЦ КП, УГКЦ, РКЦ, УАПЦ, Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів та Духовного управління мусульман України заявили про наміри спільних дій з практичного поетапного «впровадження у Збройних Силах України ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства)» [36]. Згідно наказу Міністра оборони України від 17.03.2009 р. № 115 з метою налагодження ефективнішої співпраці релігійних організацій, вироблення єдиних підходів до впровадження інституту військового капеланства 29.04.2009 р. створюється Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [29]. «Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України» (Наказ Міноборони України від 22.04.2011 р. № 220) передбачала забезпечення «поглиблення системної співпраці Збройних Сил України та церкви (релігійних організацій), вдосконалення нормативно-правової бази, організаційної, наукової, освітньої та інших видів діяльності структурних підрозділів центрального апарату Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, органів військового управління у сфері задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» [27]. Дані моніторингового соціологічного дослідження 2012 р. з вивчення релігійності військовослужбовців військової служби за контрактом, рівня задоволеності їхніх релігійних потреб, бажаних форм участі церков (релігійних організацій) в житті військ (сил) показали, що однією з визначальних релігійних потреб є спілкування зі священнослужителем. У військових частинах, де співробітництво з церквами (релігійними організаціями) відбувалось на постійній щотижневій основі, навіть ті військовослужбовці, які не вважали себе віруючими, часто потребували спілкування зі священнослужителем [37]. З метою роз'яснення порядку взаємодії органів військового управління з церквами (релігійними організаціями) у справі задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗСУ та приведення цієї діяльності у систему у 2013 р. Міноборони України затвердило «Методичні рекомендації керівникам органів військового управління, командирам (начальникам) військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України щодо удосконалення військово-релігійного співробітництва» [37]. Наслідком такого стану речей стало внесення на розгляд ВРУ проекту Закону від 29.08.2013 р. № 3143. «Про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах)» [38]. Але через низку причин та недоліків його було відхилено.

Каталізатором активізації становлення інституту капеланства стали події на Євромайдані (Київ, 21.11.2013 р.), наступні радикальні перетворення, бойові дії на Сході України. Це, за твердженням Л. Владиченко, започаткувало третій, останній період розвитку військово-церковного співробітництва [10].

Черговою віхою в роботі зі створення інституту військового капеланства, що активно почав виходити на загальнодержавний рівень, стало видання 2.07.2014 р. Кабміном України Розпорядження «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та

Державній прикордонній службі» [28]. Було поставлене завдання у місячний строк розробити та затвердити положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі, а також на підставі пропозицій від релігійних організацій здійснити відбір осіб з числа священнослужителів для забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців і резервістів вказаних державних структур та організувати військово-гуманітарну і військово-психологічну підготовку військових священників (капеланів), їхнє навчання основ військової справи. На виконання даного Розпорядження Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1361 від 18.11.2014 р. у Національному Класифікаторі професій з'явилась нова – військовий священник (капелан) [39].

І. Пилипів та Р. Делятинський, у розвитку військового капеланства у незалежній Україні виокремлюють чотири етапи [6, с. 131 – 132]. Перший (від початку 1990-х рр. – до 2004 р.) – етап оцінки можливості створення військової капеланської служби, ініціювання її організації на волонтерських засадах представниками церков і армії. Другий (2004 – 2014 рр.) – етап активізації військово-церковного співробітництва, розробки й прийняття відповідних нормативних актів і директив органами державної влади, створення регулюючих органів. Третій етап (2014 – 2016 рр.) пов'язується з агресією РФ на Сході України та розвитком волонтерського руху капеланів у зоні АТО. Четвертий, починаючи з грудня 2016 р. – з інституціоналізацією капеланства.

Ю.В. Бураков та О.А. Томчук співпрацю церков і релігійних організацій з ЗСУ у незалежній Україні поділяють на 2 етапи [8]. Перший (грудень 1991 р. – 22 лютого 2014 р.) – етап безсистемного, початкового налагодження військово-релігійної співпраці, що завершився з початком військової агресії РФ. Навесні 2014 р. розпочався другий етап – еволюції душпастирської служби від стихійної волонтерської капеланської діяльності в зоні бойових дій до організації штатної структури капеланської служби у ЗСУ, роботою над створенням законодавчої бази капеланської служби. Зауважується, що саме участь священників-добровольців у відсічі агресії РФ на Сході України стала визначаючим чинником у відродженні інституту капеланства в Україні [8, с. 40].

Більш детальною є періодизація генези служби військового духовенства (капеланської служби) у ЗС України, запропонована О.М. Ворощуком. Це обумовлено ґрунтовним дослідженням проблеми, чому присвячена відповідна дисертаційна праця [9; 20, с. 7]. При уважному розгляді, в даній періодизації простежується деяка схожість хронологічних меж окремих періодів з тими, які виділяли І. Автушенко та О. Автушенко, Л. Владиченко, І. Пилипів та Р. Делятинський. Проте змістовне навантаження виокремлених О.М. Ворощуком періодів значно відрізняється своєю глибиною розкриття. Так, перший період (грудень 1991 – квітень 2006 рр.) становлення і пошуку оптимальної моделі військово-релігійної співпраці у ЗСУ, він поділяє на два етапи: перший (грудень 1991 – березень 1992 рр.) – етап неусталених зв'язків між ЗСУ та релігійними організаціями. Другий – (березень 1992 – квітень 2006 рр.) характеризується становленням військово-релігійних відносин у ЗСУ. Під час другого періоду (квітень 2006 – липень 2014 рр.) продовжувала розвиватися «світська» модель задоволення релігійних потреб військовослужбовців, що обумовлювалось, підтвердженням соціологічними дослідженнями, упередженням ставленням військовослужбовців та суспільства загалом до ідеї впровадження штатного інституту капеланства. Цей період позначається формуванням нормативно-правової бази служби військового духовенства (капеланської служби), подальшим розвитком військово-релігійних відносин з наданням, у контексті спрямованості російсько-українських відносин, переваги тій чи іншій конфесії. Так, у часи російсько-українського протистояння перевага

надавалась УПЦ КП, УГКЦ, УАПЦ, тобто релігійним організаціям державницького спрямування, а під час потепління російсько-українських відносин – УПЦ МП. Якщо у перший період більшою ініціативою щодо військово-церковного співробітництва вирізнялися релігійних організації, то у другий період активність у цій справі перебрало на себе Міністерство оборони України [9, с. 67]. Третій період (липень 2014 – грудень 2016 рр.) визначається, як перехідний, період формування передумов щодо трансформації світської («етатистської») моделі військово-релігійних відносин у європейську (німецьку) модель задоволення релігійних потреб військовослужбовців та прагнення наблизити відповідну нормативно-правову базу до характерної для держав-членів НАТО: ФРН, Франції, Італії, Австрії, Хорватії, Угорщини, Іспанії, Нідерланди [20, с. 191, 197, 202]. В цей період розвиток душпастирської опіки в Україні активізувався по двом наявним напрямам. Йдеться про волонтерське добровільне служіння [15, с. 164 – 167; 16; 17; 20, с. 175 – 182]. При цьому УПЦ МП «не засудила російську агресію проти України, не визнала РФ державою агресором і не відмежувалася від позиції РПЦ, створюючи ризики використання своєї мережі для просування ідеології “русского мира”» [20, с. 176]. Другий напрям – робота над офіційним просуванням відповідних законопроектів. На початку грудня 2014 р. повторно на розгляд Верховної Ради були внесені законопроекти №№ 1153 і 1154 щодо введення інституту священнослужителів (капеланів) у воєнних і правоохоронних органах, а також в закладах Державної пенітенціарної служби України, які передбачали певні зміни у законодавстві України. Наступні законопроекти № 2249 від 26.02.2015 р. та № 2993 від 03.06.2015 р. також не знайшли підтримки Верховної Ради. Офіційного статусу діяльності військових священників в Україні було надано Наказом Міноборони України № 40 від 27.01.2015 р. «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» [30] та Наказом Міноборони № 685 від 14.12.2016 р. «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» [31], на підставі якого попередній наказ втратив чинність. Четвертий (заклучний) період інституалізації служби військового духовенства (капеланської служби) ЗС України О.М. Ворошук обмежує груднем 2016 – 2017 рр.

Подальша легітимізація діяльності військових священників в Україні була пов'язана з Наказами Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України» № 205 (24.03.2016 р.) [32], «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі України» № 1065 (10.10.2016 р.) [33] тощо. У 2017 р. почався процес переходу капеланів на штатні посади. Національна гвардія України – перше військове формування, де з 20 лютого 2017 р впровадили інститут капеланів [18, с. 250]. Наказом Мінекономіки України від 25.10.2021 р. внесено зміни до Класифікатора професій, якими виділено окрему професію «капелан», що включає такі напрями діяльності: військовий капелан, капелан в охороні здоров'я, пенітенціарний капелан і т. ін. У класифікаторі також з'явився помічник капелана. Код класифікації професії – 2460 Професіонали в галузі релігії [40, с. 15, 16]. Законопроекти про капеланську службу неодноразово розглядалися у Верховній Раді (2014, 2015, 2019, 2020, 2021 рр.). Нарешті 30.11.2021 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про Службу військового капеланства» [25], який був підписаний Президентом В. Зеленським 17.12.21 р та набрав чинності не з 1.07.2022 р., як планували, а з 19 березня 2022 р. Згідно тексту документа, Служба військового капеланства утворюється як окрема структура у складі ЗСУ, Нацгвардії, інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Закон визначає принципи, на яких здійснює діяльність Служба військового капеланства, її

структуру, порядок підпорядкування та загальну чисельність; закріплює статус військових капеланів як військовослужбовців, визначає їх функціональні обов'язки та вимоги; запроваджує квоти конфесійного представництва та мандат на право здійснення військової капеланської діяльності. Прийнятий Закон також вносить зміни і доповнення до Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», а також зобов'язує Кабінет Міністрів України у шестимісячний строк з дня опублікування цього Закону забезпечити прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації положень Закону; забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом. Безперечно, Закон України «Про Службу військового капеланства» та розв'язана РФ широкомасштабна загарбницька війна проти України відкрили новий період в історії розвитку служби військового капеланства.

Таким чином, труднощі та особливості поступу власної моделі військового духовенства (капеланської служби) в незалежній Україні пов'язані з дією низки чинників. А саме, із зіткненням в Україні на глибинному рівні різних ідентичностей, обумовлених етнічними, мовними, історико-регіональними, політичними, ментальними відмінностями. При цьому суть кризи національної ідентичності полягає не у втраті єдиного сприйняття своєї самототожності та в пануванні плюралізму ідентичностей, а у відсутності плюралізму в якості сумісності позицій і домінуванні суперечливих, не пов'язаних між собою елементів саморозуміння і самототожності. Багатовекторність ідентичностей в Україні підживлюється наявною виразною регіональною і політико-культурною специфікою найбільших церков країни. Так провідником і реалізатором в Україні російської національної ідеї в її антиукраїнському вимірі є носій російського православ'я – УПЦ МП. Трансформація державних і соціальних структур в умовах незалежності України, що спричинила докорінну зміну державно-церковних відносин, супроводжувалася зміною попередньої світоглядно-ціннісної парадигми, в межах якої проблема військового духовенства або ігнорувалась, або фальсифікувалась. Динаміка еволюції капеланства свідчить про взаємозв'язок між демократизацією українського суспільства після отримання незалежності та розвитком військової капеланської діяльності, введенням Служби військового капеланства. Розвиток військово-релігійних відносин відбувався на тлі одночасного становлення Збройних сил України під впливом зміни характеру російсько-українських відносин. Катализатором активізації становлення інституту капеланства стали: події на Євромайдані та наступні радикальні перетворення, пов'язані з обраним стратегічним вектором орієнтації на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур; бойові дії на Сході України. На сьогодні інститут військових капеланів, Служба військового капеланства, військова капеланська діяльність стали невід'ємною складовою військової культури сучасного українського суспільства, вагомим чинником консолідації нації-держави. Формування власної моделі військової капеланської служби, душпастирської опіки в незалежній Україні відбувається з урахуванням: власного історичного і духовного досвіду, національних військово-історичних традицій; досвіду, отриманого в умовах бойових дій на Сході держави під час проведення АТО та ООС, а також в умовах сучасної широкомасштабної війни РФ проти України; з урахуванням досвіду функціонування та нормативно-правового забезпечення інституту військових капеланів в арміях зарубіжних країн. Прийняття Верховною Радою України 30.11.2021 р. Закону «Про Службу військового капеланства» обумовило перехід до нового періоду в історії розвитку служби військового капеланства – законодавчого врегулювання діяльності цього інституту, приведення у відповідність до закону підзаконних

нормативно-правових актів, прискороеного вступу в дію закону, налагодження Служби військового капеланства, пошуку і становлення оптимальних процедур підготовки військових капеланів в умовах широкомасштабної війни РФ проти України, виявлення і розв'язання конфліктів і непорозумінь у практиці військової капеланської діяльності.

Суперечності та проблеми у практиці душпастирської опіки військовослужбовців в основному пов'язані із забезпеченням конституційної норми щодо права людини на свободу совісті та віросповідання; необхідністю досягнення консенсусу в практичних питаннях душпастирської опіки між різними конфесіями, церквами, деномінаціями, напрямками і толками у віросповіданнях, що функціонують в сучасній Україні; деструктивним впливом антиукраїнської та антидержавницької позиції УПЦ (МП) на розвиток військово-релігійних відносин. Конфлікти і непорозуміння полягають ще й у тому, що часто військовослужбовці не знають особливостей багатоконфесійності українського християнства, зокрема, специфіки УПЦ і УПЦ МП. Про гостроту проблеми свідчить електронна петиція, адресована Кабінету Міністрів України «Щодо заборони діяльності представників РПЦ в Україні (УПЦ МП) у військових формуваннях України», розміщена 19 травня 2022 р. на урядовому порталі [41]. В ній вимагається від Міноборони України, Генеральному штабу ЗСУ, керівників інших військових формувань і правоохоронних органів України доручити видати відомчі нормативно-правові акти щодо обмеження (заборони) діяльності представників РПЦ в Україні (УПЦ МП) на території та у місцях дислокації військових частин та підрозділів. У якості приклада наводиться позитивний досвід Нацгвардії України щодо заборони (обмеження діяльності) священників тих релігійних організацій, центри яких знаходяться на території країни-агресора. Станом на 25 серпня петиція набрала 887 підписів осіб з 25 тис. необхідних, що також говорить про суперечливе ставлення до проблеми.

Перспективами подальших досліджень визначено аналіз і конкретизацію кола проблем науково-теоретичного та науково-практичного спрямування, що пов'язані: з процесом і програмами підготовки військових капеланів; із співвідношенням між декларованою організацією діяльності, правами і обов'язками капеланів і безпосередньою реальною практикою капеланського служіння, як у зонах ведення бойових дій, так і на інших територіях України; з місцем військового капеланства, душпастирської опіки у військовій культурі сучасного українського суспільства. До речі сама дефініція «військова культура» не посіла належного місця в наукових дослідженнях [42].

Список використаної літератури

1. Балюк В., Дорошко М. Релігійний чинник у гібридній війні Росії проти України. Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Міжнародні відносини. 2020. Вип. 1(51). С. 5 – 11. URL: [file:///D:/Downloads/3959-14532-1-PB%20\(3\).pdf](file:///D:/Downloads/3959-14532-1-PB%20(3).pdf) (дата звернення: 17.07.2022).
2. Бліхар В.С. Християнські засади державотворчих і правотворчих процесів в Україні: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 160 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2662/1/макет%20Бліхар%20Монографія%202018.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).
3. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України: монографія. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/religion_factor_site_148.pdf (дата звернення: 02.08.2022).
4. Релігія і нація в суспільному житті України й світу: монографія / за ред. Л.О. Филипович. К.: Наук. думка, 2006. 262 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16453/Religion%20and%20nation.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 23.08.2022).

5. Бокоч В.М. Взаємозв'язок суспільно-політичних і релігійно-церковних трансформацій в Україні: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2021. 455 с. URL: <https://pdu.edu.ua/doc/vr/2021/bokoch/dis.pdf> (дата звернення: 23.08.22).
6. Пилипів І., Делятинський Р. Інститут військових капеланів в Україні (XX – XXI ст.): етапи розвитку та роль у формуванні української нації. Гілея: науковий вісник. збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. К.: «Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 134 (№ 7). С. 129–134. URL: <file:///D:/Downloads/1533151667.pdf> (дата звернення: 07.08.2022).
7. Здіорук С.І. Релігійні організації в контексті євроінтеграції України. [Електронний ресурс]: аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток». 2019. № 4. С. 1-8. / Нац. Ін-т стратег. дослідж. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-zdioruk-human-development-4-2019.pdf> (дата звернення: 10.08.22).
8. Бураков Ю.В., Томчук О.А. Відродження капеланства в сучасному українському війську. Військово-науковий вісник. 2021. № 36. С. 27–44. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Burakov_Yurii/Vidrodzhennia_kapelanstva_v_suchasnomu_ukrainskomu_viisku.pdf? (дата звернення: 07.08.22).
9. Ворощук О.М. Періодизація становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) Збройних сил України у 1991 – 2017 роках та рекомендації щодо використання досвіду задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних сил України у сучасних умовах. The scientific heritage. 2021. Vol 2, N 79. С. 64 – 70. URL: <http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2021/12/The-scientific-heritage-No-79-79-2021-Vol-2.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).
10. Владиченко Л. Досвід впровадження військового капеланства у Збройні Сили України. 17.10.2016. Інтернет-портал «Релігійно-інформаційна служба України». URL: https://risu.ua/dosvid-vprovadzheniya-viyskovogo-kapelanstva-u-zbroyni-sili-ukrajini_n81624 (дата звернення: 21.08.22).
11. Автушенко І., Автушенко О. Військово-релігійні відносини в Україні: питання національної безпеки. Воєнно-історичний вісник. 2021. Т. 41. № 3. С. 17 – 32. URL: <http://viv.piou.org.ua/article/view/250895/248376> (дата звернення: 10.08.22).
12. Ворощук О.М. Використання досвіду функціонування капеланської служби Збройних сил країн НАТО в процесі становлення інституту військового духовенства (капеланства) Збройних сил України. Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. II Міжнародної науково-практичної інтернетконференції, 4-5 лютого 2021 р. Дніпро, Україна, 2021. Т. 1. С. 249 – 251. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2021/02/WD-2021-Part-1.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).
13. Скуріхін С.М. Досвід функціонування та нормативно-правового забезпечення інституту військових капеланів в арміях зарубіжних країн. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 45 – 48. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/8.pdf (дата звернення: 02.08.2022).
14. Скуріхін С.М. Правові основи церковного служіння в збройних силах України. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. С. 33–37. URL: http://lsej.org.ua/1_2021/8.pdf (дата звернення: 02.08.2022).
15. Филипчук С.В. Досвід капеланства в умовах АТО. Наук. записки Національного ун-ту «Острозька академія». Сер.: «Історичне релігієзнавство». 2015. Вип. 4(27). С. 161 – 169. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/3952/1/16.pdf> (дата звернення: 18.07.22).
16. Томчук О. Волонтерська душпастирська служба в зоні АТО. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. 2018. № 18. С. 121 – 129. URL:

- https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/09.01.2018/pdf/VIM_18_2017-121-130.pdf (дата звернення: 23.08.22).
17. Томчук О. Душпастирська опіка у волонтерському русі на допомогу Збройним силам України під час російської агресії (2014–2017). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Історичні науки». 2018. № 27. С. 169 – 172. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6873/1/29.pdf> (дата звернення: 23.08.22).
 18. Ткачук П.О. Інститут військового капеланства в Україні: становлення, розвиток в умовах сучасної гібридної війни Російської федерації. In Modern Historical Science: Changes and Development Synergy of Research Studies, Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. P. 241 – 261. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/156/4640/9749-1?inline=1> (дата звернення: 18.07.22).
 19. Bogdan Synchak, Petro Livak, Mykhailo Fedorenko. Training of Military Chaplains for the Armed Forces of Ukraine in Conditions of the Invasion by the Russian Federation. 2022. Vol. 42. Issue 6. P. 81 – 93. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2345&context=ree> (дата звернення: 03.08.2022).
 20. Ворошук О.М. Становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) Збройних сил України (1991–2017 рр.): дис. ... д-ра філос.: 253 «Військове управління (за видами збройних сил)» (25 – Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону). Київ, 2021. 312 с. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/phd/sr-vor-2.pdf> (дата звернення: 18.07.22).
 21. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.08.22).
 22. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-ХІІ. Дата оновлення: 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/987-12#Text> (дата звернення: 18.08.22).
 23. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-ХІІ. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 22.08.22).
 24. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. Дата оновлення: 17.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 18.08.22).
 25. Про Службу військового капеланства: Закон України від 30.11.2021 р. № 1915-ІХ. Дата оновлення: 19.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення: 21.07.22).
 26. Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України: Директива Міністра оборони України від 21.04.2006 р. N Д-25. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/120660__120660 (дата звернення: 23.08.22).
 27. Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України: наказ Міністра оборони України від 22.04.2011 р. № 220. URL: <http://surl.li/ctcks> (дата звернення: 20.08.22).
 28. Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 677-р. Дата оновлення: 14.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.08.22).
 29. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. Наказ Міністра оборони України від 17.03.2009 р. № 115. Дата оновлення: 19.12.2017. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN62660> (дата звернення: 23.08.22).

30. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Міноборони України; Наказ, Положення від 27.01.2015 р. № 40. Втратив чинність на підставі Наказу Міноборони № 685 від 14.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15#Text> (дата звернення: 19.08.22).
31. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Міноборони України; Наказ, Положення від 14.12.2016 р. № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#n7> (дата звернення: 19.08.22).
32. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України: МВС України; Наказ, Положення від 24.03.2016 р. № 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0557-16#Text> (дата звернення: 20.08.22).
33. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі України: МВС України; Наказ, Положення від 10.10.2016 р. № 1065. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1430-16#Text> (дата звернення: 20.08.22).
34. Сьомін С. Церква і армія: партнерство чи поглинання? Національна безпека і оборона. 2000. № 10. С. 99 – 104. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD10_2000_ukr.pdf (дата звернення: 23.08.22).
35. Всеукраїнське міжконфесійне релігійне християнсько-військове братство – 20 років під гаслом «Віра. Держава. Честь». URL: http://www.viraichest.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=2 (дата звернення: 23.08.22).
36. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України (2008 року): підписано Міноборони України спільно з сімома конфесіями, віруючі яких служать у Збройних Силах України 10.11.2008 р. URL: <http://surl.li/ctwqfb> (дата звернення: 23.08.22).
37. Методичні рекомендації керівникам органів військового управління, командирам (начальникам) військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України щодо удосконалення військово-релігійного співробітництва. 2013. URL: <http://surl.li/cubgz> (дата звернення: 24.08.22).
38. Про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах): проект Закону від 29.08.2013 р. № 3143. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=48094 (дата звернення: 24.08.22).
39. Про затвердження зміни до національного класифікатора України ДК 003:2010: наказ М-ва економіч. розвитку і торгівлі № 1361 від 18.11.2014 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/392434__392499 (дата звернення: 19.08.22).
40. Про затвердження Зміни № 10 до національного класифікатора ДК 003:2010: наказ Мінекономіки від 25.10.2021 р. № 810-21. URL: file:///D:/Downloads/ilovepdf_merged.pdf (дата звернення: 19.08.22).
41. Щодо заборони діяльності представників РПЦ в Україні (УПЦ МП) у військових формуваннях України. Петиція № 41/004267-22еп. Дата початку збору підписів: 20 травня 2022 р. Урядовий портал. Сервіс електронних петицій, адресованих Кабінету Міністрів України. URL: <https://petition.kmu.gov.ua/kmu/Petition/View/4267> (дата звернення: 17.08.22).
42. Федічев В. Про військову культуру. Військо України. 2009. № 11. С. 8-11. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Viisko_Ukrainy/2009_N11_113.pdf? (дата звернення: 17.08.22).

**MILITARY CHAPLAINCY IN INDEPENDENT UKRAINE –
THE PACE OF THE DOMESTIC MODEL*****Liudmyla Nepipenko****National Academy of the National Guard of Ukraine,
Department of Social and Humanitarian Sciences
Maidan Zakhysnykiv Ukrainy, 3, 61001, Kharkiv, Ukraine*

The purpose of this article is to highlight the peculiarities of pace of the domestic model of military religious services (chaplaincy) in modern Ukraine, consideration and elaboration of the periodization of this process, delineation of discrepancies and problems in the practice of pastoral care of military personnel. The attention is focused on the connections between democratization in the society and formation of institution of military chaplaincy. It is stated that it was transformation of national and social structures in the conditions of national independence of the country that caused radical change of the church-state relations. It entailed changes in the former worldview and value-based paradigm in the framework of which the issue of military religious services was ignored or under-evaluated, or falsified. It is pointed out that issues and concepts of military-church cooperation, formation of institution of chaplaincy, which went from the idea of establishment of pastoral care up to its regulatory and legal compliance, cannot be understood without taking into account the number of factors, namely without invoking to the specifics of historic, ethnic and religious constituents of political and cultural development of modern Ukraine, comprehension of the interrelation between the problem of identity and establishment of chaplaincy in the framework of the specifics of social and cultural modernization of the country, without considering the basis and strategy of its development in the world, orientation of the strategy vector to the integration into European and Euro-Atlantic structures.

Methodological background of the study of pace of the domestic model of military religious services in independent Ukraine includes principles of scientific objectivity, historicism, and social humanism. The following research methods were used in the process of preparing the article: theoretical analysis of the source materials on the problem, dialectical method, including principle of development, determinism, ascending from the abstract to the concrete, correspondence of logical and historical approaches in the understanding of peculiarities of revival, establishment and development of chaplain services in modern Ukraine; general scientific methods (analysis and synthesis of factual material, induction, deduction, classification).

Key words: military-religious relations, military chaplaincy activities, military chaplain, spiritual and religious needs, pastoral care, military chaplain services.